

RECENZE – РЕЦЕНЗИИ – REVIEWS – BESPRECHUNGEN

Universals of Language Today. Edited by Sergio Scalise, Elisabetta Magni, Antonietta Bisetto. [Heidelberg:] Springer 2009. (Studies in Natural Language and Linguistic Theory. Vol. 76.) XXVII + 281 s. ISBN 978–1–4020–8824–7. 144,40 euro

Tento svazek obsahuje 13 příspěvků na stále populární téma jazykových univerzálií, které byly předneseny na konferenci pořádané Boloňskou univerzitou v lednu 2007. Jak už to na takových konferencích bývá, sešli se zde lingvisté různých metodologických orientací, takže výsledný celek sborníku je celkem málo koherentní. Proto ve své zprávě vezmu jednotlivé příspěvky prostě popořadě, jak byly otištěny.

Nejdříve přichází úvod od editorů svazku (*Introduction*; s. XIII–XVII). V něm se jednotlivé příspěvky zařazují do kontextu vývoje a současného stavu diskuse o otázce jazykových univerzálií. Je to zároveň užitečné shrnutí důležitých témat univerzalistické debaty (univerzália a gramatické kategorie; univerzália a jazyková různost; univerzália a jednotlivé oblasti jazyka jako fonologie, morfologie, syntax, sémantika; univerzália a diachronie; univerzália a osvojování jazyka).

Paolo Ramat (Pavia) pak diskutuje problém univerzálnosti jazykových kategorií (*How universal are linguistic categories?*; s. 1–11). Jak univerzalistům známo, vyvstala v poslední době kontroverze o reálnosti gramatických kategorií jako mezijazykových pojmů (srov. zejm. Dryer 1997, Haspelmath 2007, Newmeyer 2007). Ramat ovšem ukazuje to co, je evropskému strukturalistovi jasné, totiž v podstatě iluzornost takového problému, budeme-li rozlišovat mezi kategoriemi jako nástroji popisu a komparace jazyků a realizacemi těchto kategorií.

Pěkným příkladem právě takového nerozlišování pak je hned následující příspěvek. Martin Haspelmath (Lipsko) vyrazil do boje proti zastaralému pojmu aglutinace, přičemž hlavním argumentem pro jeho odmítnutí mu je to, že nelze najít žádný jazyk, který by dokonale realizoval všechny vlastnosti tohoto pojmu (*An empirical test of the Agglutination Hypothesis*; s. 13–29; srov. i Haspelmath 2000). Možná zajímavější než takováto argumentace je její „pojmenování“: test zpochybňující určitý pojem autor výslovně nazývá empirickým. Zdá se, že slovo empirie v lingvistických polemikách nějak funguje podobně jako slovo svoboda v polemikách politických: hlásí se k němu a jako zbraň proti protivníkům je používá téměř každý, ale téměř každý o něm má jinou představu. A stejně tak například pražský strukturalista může mít pocit, že Haspelmathův test je velice neempirický a že se mu v jeho číslech a tabulkách empirické jevy, o nichž pojednává, zcela ztratily a přeměnily v něco, co lze s jejich původní empirií v jednotlivých jazycích, z nichž byly vzaty, korelovat jen s nemalými obtížemi. Nutno ovšem přiznat, že to je obecná potíž takových materiálově rozsáhle založených mezijazykových komparací provozovaných greenbergiánskými funkcionalisty. V implicitní nebo explicitní snaze vyhnout se konstruovaným abstraktním realitám strukturalistických nebo generativistických jazykových teorií nakonec také konstruují abstraktní reality, jen jiného druhu.

Aditi Lahiri (Oxford) a Frans Plank (Kostnice) dokazují, že převážnou většinu univerzálií nelze vztáhnout na jazyky jako celky, ale spíš na části jazykových systémů (*What linguistic universals can be true of*; s. 31–58). Pražskému typologovi, který se prokouše tímto poněkud rozvláčným textem, se může zdát, že tím se vlastně říká něco podobného pražskotypologické zásadě, že jazyky představují kombinace vlastností jednotlivých – „univerzálně“ formulovaných – jazykových typů.

Irene Vogel (Newark, Delaware) hledá – v rámci chomskyánského paradigmatu – univerzália v oblasti v tomto ohledu dosud málo povšimnuté, totiž v prozodii (*Universals of prosodic structure*;

s. 59–82). Jakkoli nejsou její vývody bez zajímavosti, je bohužel i v tomto příspěvku vidět, jak nesnadno uchopitelná oblast prozodických fonologických vlastností je.

Další příspěvek, jehož autorem je Geert Booij (Leiden), má sice pro prostého jazykovědce hermetický název i formu podání (*Lexical integrity as a formal universal: A constructionist view*; s. 83–100), ve skutečnosti se v něm však pojednává o staré a ve striktně kategorizujícím pojetí ovšem sotva řešitelné otázce syntagmatické definice slova.

O něco zajímavější je následující příspěvek, zabývající se kompozity. Emiliano Guevara a Sergio Scalise (Bologna) hledají univerzální aspekty v oblasti tvoření slov kompozicí (*Searching for universals in compounding*; s. 101–128). Kriticky diskutují také řadu dosavadních prací na toto téma; recenzent se odvažuje doporučit jejich pozornosti ještě prastarý příspěvek Benvenistův (1967).

Greville G. Corbett (Guildford, Anglie) se zabývá zásadní otázkou – přeloženo do jazyka evropského strukturalismu – stanovování gramatických kategorií a jejich členů v jednotlivých jazycích a jejich srovnávání napříč jazyky (*Universals and features*; s. 129–143). Byť i tento příspěvek je – jak je u jeho autora ostatně obvyklé – hodný pozornosti, skeptický recenzent ani nečekal, že by pojednáváný fundamentální problém byl uspokojivě vyřešen.

William Croft (Albuquerque, Nové Mexiko) srovnává generativistický (chomskyánský) a funkcionalisticko-typologický (greenbergiánský) způsob hledání syntaktických univerzálií, ukazuje nedostatky generativistického přístupu a precizuje funkcionalisticko-typologický přístup k syntaktické analýze prováděné s univerzalistickou perspektivou (*Methods for finding language universals in syntax*; s. 145–164). Recenzent nepochybuje, že chomskyánská lingvistika má řadu nedostatků obecně i v pojednáváné otázce konkrétně; není si ovšem vůbec jist, že Croftova alternativa v podobě jeho radikální konstrukční gramatiky (Croft 2001) není vyhánění čerta ďáblem.

Guglielmo Cinque (Benátky) pojednává o asymetrii mezi možnostmi slovosledu nalevo a napravo od determinovaného větného členu (*The fundamental left-right asymmetry of natural languages*; s. 165–184). Jeho příspěvek je sice hodný pozornosti, zejména pro bohatost empirických dat, ale jako i většina jiných slovosledných studií koncipovaných v greenbergiánském duchu trpí zásadní potíží spočívající v nezohlednění role aktuálního členění (funkční větné perspektivy).

S příbuzným tématem přišel Matthew S. Dryer (Buffalo), který se snaží vylepšit vlastní starší vylepšení (Dryer 1992) Greenbergovy slovosledné typologie (*The Branching Direction Theory of word order correlations revisited*; s. 185–207). Tomu, kdo sleduje tyto diskuse, lze Dryerův v tomto ohledu jistě cenný příspěvek doporučit. Ostatní ho asi spíš přeskočí.

Denis Delfitto (Verona) se pokusil formulovat určitý kompromis mezi „formalistickým“ a „funkcionalistickým“ pojetím generování sémantiky (*Universals and semantics*; s. 209–224). Podobně jako v případě Dryerova textu bude také tento příspěvek čist zřejmě jen specialista, tj. v tomto případě ten, kdo ještě zcela neztratil zájem o chomskyánskou produkci.

Další slovosledný příspěvek měla Elisabetta Magni (Bologna), která pojednala o různých aspektech vývoje od latiny jako SOV-jazyka k románským jazykům s dominantním slovosledem SVO (*The evolution of Latin word (dis)order*; s. 225–251). Kdo pracuje v greenbergiánsky funkcionalistickém paradigmatu, ten tento text, zajímavě řešící značně komplikovanou problematiku, jistě ocení. Pozorovateli z vnějšku, či přesněji z pražsko-strukturální pozice, přijdou naopak pozoruhodné dvě vzájemně spojené věci: jak snadno greenbergiánsky funkcionalistická autorka přijímá formalistickou opozici mezi „povrchem“ (volným slovosledem latinských textů) a „hloubkou“ (předpokládaným přechodem mezi SOV a SVO) a jak snadno převádí možnou funkční motivaci (zde alternativní výběr slovosledu podle implikační logiky SOV a SVO) na „mechanickou“ motivaci diachronní (koexistence zanikajícího SOV a vznikajícího SVO).

Konečně poslední příspěvek od Anny Giacalone Ramat (Pavia) se zabývá zajímavou a komplexní otázkou vztahu univerzálií a osvojování cizího jazyka (*Typological universals and second language acquisition*; s. 253–272). Recenzent její čtenáři zajímavějšímu se o výuku a učení se cizím jazykům doporučuje k pozornosti a oceňuje rovněž, že jako jediný z celého sborníku má také určitý praktický užitek.

Závěrem můžeme říct snad dvě shrnující poznámky. Vzdor na začátku zmíněné víceméně malé koherentnosti sborníku lze tento laskavé pozornosti čtenáře doporučit, pochopitelně zejména toho čtenáře, který se zajímá o problém jazykových univerzálií či širě srovnávání jazyků a je více či méně srozuměn s metodologií uplatněnou jednotlivými autory: ve většině příspěvků se najdou cenné myšlenky a postřehy. Obecně pak vyvstává otázka, co vlastně s tématem jazykových univerzálií samotným. Zdá se (a to také díváme-li se na příspěvky z recenzovaného sborníku), že jeho smysl se vlastně jaksi nenápadně vytrácí. V univerzalistické linii „strukturalisticko-formalistické“, vedoucí – zjednodušeně řečeno – od Hjelmseva k Chomskému (a ovšem např. také k Martinetovi; srov. Martinet 1975, 14), jsou univerzália součástí teorie (deskriptivně-explikativního instrumentária lingvisty), tvořící komponenty definice samotného objektu lingvistického popisu, totiž jazyka. Naopak v linii „funkcionalistické“, vedoucí od Jakobsona ke Greenbergovi a jeho následovníkům, jsou univerzália rozostřena do podoby převažujících tendencí a obvyklých preferencí. V obou případech tak hledání jazykových univerzálií vlastně představuje celkem obtížně vydělitelnou součást širšího celku – konstruování teorie v první případě, resp. srovnávání jazyků v druhém případě.

Literatura

- Benveniste, E. 1967. Fondements syntaxiques de la composition nominale. *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 62/1, 15–31. – reprint in E. Benveniste: *Problèmes de linguistique générale II*. Paris 1974, 145–162.
- Croft, W. 2001. *Radical Construction Grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford.
- Dryer, M. S. 1992. The Greenbergian word order correlations. *Language* 68, 81–138.
- Dryer, M. S. 1997. Are grammatical relations universal? In: *Essays on Language Function and Language Type: Dedicated to T. Givón*. Ed. J. Bybee, J. Haiman a S. Thompson. Amsterdam – Philadelphia, 115–143.
- Haspelmath, M. 2000. The Agglutination Hypothesis: A belated empirical investigation. <http://email.eva.mpg.de/~haspelmt/Wien00.pdf>
- Haspelmath, M. 2007. Pre-established categories don't exist: Consequences for language description and typology. *Linguistic Typology* 11, 119–132
- Martinet, A. 1975. *Studies in Functional Syntax*. München.
- Newmeyer, F. J. 2007. Linguistic typology requires crosslinguistic formal categories. *Linguistic Typology* 11, 133–157.

Bohumil Vykypěl

Anna Sörös: Typologie et linguistique contrastive. Théories et applications dans la comparaison des langues. Bern etc.: Peter Lang 2008. (Etudes contrastives. Vol. 9.) XVI + 216 s. ISBN 978–3–03911–518–1. 41,20 euro

Najmě v americkém prostředí se typologií někdy rozumí srovnávání jazyků vůbec. Že takové pojetí není šikovné, se zdá být jasné na první pohled. Nicméně vyvstává závažná otázka, jaký tedy je rozdíl mezi kontrastivní lingvistikou a jazykovou typologií. To je také jedna z otázek, které si klade recenzovaná kniha. Hned na začátek můžeme říct, že nějaké originální či výjimečně zajímavé odpovědi se nedočkáme, nicméně i tak tento svazek – vzdor své jistě fragmentárnosti – obsahuje i jiné docela zajímavé otázky a odpovědi a čtenáři, který se zajímá o srovnávání jazyků, jej k četbě ve volných chvílích lze doporučit.

V první kapitole (*Typologie et linguistique contrastive*; s. 1–32) se řeší, co je to jazyková typologie a co je to kontrastivní lingvistika. Typologií se zde rozumí obecně hledání řádu v jazykové různosti, konkrétně pak hledání založené v podstatě na greenbergiánském univerzalistickém pojetí